

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Alva Andersson

Anonyma vittnen i Sverige

Införandet av anonyma vittnens påverkan på rättssäkerheten

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet

15 högskolepoäng

Handledare: Karol Nowak

Termin: VT23

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Bakgrund	5
1.2 Syfte och frågeställningar	6
1.3 Avgränsningar	6
1.4 Metod.....	7
1.5 Material och forskningsläge	8
1.6 Disposition.....	8
2 GÄLLANDE SVENSK RÄTT OCH RÄTTSLIGA PRINCIPER	10
2.1 Bevisning	10
2.1.1 Fri bevisföring	10
2.1.2 Fri bevisvärdering	11
2.2 Vittnen	11
2.2.1 Allmän vittnesplikt.....	11
2.2.2 Vittnen som bevis.....	12
2.3 Kontradiktion.....	12
3 EUROPAKONVENTIONEN	14
3.1 Artikel 6 EKMR	14
3.2 Europadomstolens praxis	15
3.2.1 Kostovski mot Nederländerna.....	15
3.2.2 Windisch mot Österrike	15
3.2.3 Doorson mot Nederländerna	15
3.3 Europarådets rekommendationer	16
4 ANONYMA VITTNEN I UTLÄNDSK RÄTT	18
4.1 Danmark.....	18
4.2 Norge.....	19
5 INFÖRA ANONYMA VITTNEN I SVENSK RÄTT	20

5.1	Tidöavtalet	20
5.2	Utredning om anonyma vittnen	20
5.3	Tidigare utredning.....	21
5.4	Debatt	21
6	DISKUSSION	23
6.1	Behov av stärkt vittnesskydd	23
6.2	Anonyma vittnen mot rättssäkerheten	23
6.3	Effektiviteten av införandet av anonyma vittnen.....	25
6.4	Avslutande kommentar	25
	KÄLLFÖRTECKNING.....	27

Summary

Considering the increased gang-related crime in Sweden in recent years, a significant debate on anonymous witnesses has emerged and gained considerable attention. This is particularly notable following the formation of a new government in the autumn of 2022, which, through the Tidö Agreement, has pledged to introduce a system of anonymous witnesses. Sweden is one of the few countries in the European Union that currently does not allow anonymous witnesses, however, it is likely to change in the coming year. The government's motivation for permitting anonymous witnesses is to break the culture of silence within criminal networks and thereby provide an opportunity for witnesses who fear threats and reprisals to testify.

However, introducing a system of anonymous witnesses is not without challenges. The thesis will address and analyze the feasibility of testifying anonymously regarding legal certainty and the right to a fair trial under Article 6 of the ECHR. Sweden adheres to several fundamental legal principles that will be affected by the introduction of anonymous witnesses. The thesis will discuss these principles and juxtapose them against a potential regulation on anonymous witnesses. Particularly emphasized are the principle of adversarial proceedings and the defendant's right to a fair trial. The thesis will also examine and analyze the case law and recommendations of the European Court of Human Rights concerning anonymous witnesses. Through comparative analysis with Denmark and Norway, where the possibility of testifying anonymously already exists, the effectiveness and application of such regulations will be analyzed.

Lastly, the thesis highlights that the introduction of anonymous witnesses in Sweden would entail significant changes and challenges to legal certainty. Considering the case law of the European Court of Human Rights and experiences from other countries, a thorough assessment should be made as to whether the introduction of anonymous witnesses would truly be appropriate and in line with fundamental legal principles. The final discussion emphasizes that anonymous witnesses are not a suitable measure in terms of

legal certainty and the effectiveness of any potential regulation. The research questions will be addressed using a legal dogmatic and legal analytical method.

Sammanfattning

Med tanke på den ökade gängkriminaliteten i Sverige under de senaste åren har en stor debatt kring anonyma vittnen skapats och fått stor uppmärksamhet. Inte minst efter att vi fick en ny regering under hösten 2022 som genom Tidöavtalet har lovat att införa ett system med anonyma vittnen. Sverige är ett av de få länderna i EU som inte tillåter anonyma vittnen i dagsläget men det kommer sannolikt att ändras under kommande året. Anledningen till att regeringen vill tillåta anonyma vittnen för att bryta tystnadskulturen inom de kriminella nätverken och därmed ge möjligheten för vittnen som är rädda för att utsättas för hot och repressalier att ändå kunna vittna.

Det är inte helt oproblematiskt att införa ett system med anonyma vittnen. Uppsatsen kommer ta upp och analysera möjligheten att vittna anonymt med hänsyn till rättssäkerheten och rätten till en rättvis rättegång enligt artikel 6 EKMR. I Sverige har vi en del grundläggande rättsliga principer som kommer påverkas av införandet av anonyma vittnen. Uppsatsen tar upp dessa principer och sätter dem emot en eventuell bestämmelse om anonyma vittnen. Särskilt betonas kontradiktionsprincipen och den tilltalades rätt till en rättvis rättegång. Europadomstolens praxis och rekommendationer avseende anonyma vittnen tas även upp och analyseras. Genom att jämföra med Danmark och Norge, där möjligheten att vittna anonymt redan finns, analyseras effektiviteten och tillämpningen av sådana bestämmelser.

Slutligen pekar uppsatsen på att införandet av anonyma vittnen i Sverige skulle medföra betydande förändringar och utmaningar för rättssäkerheten. Genom att ta hänsyn till Europadomstolens praxis och erfarenheter från andra länder bör en noggrann bedömning göras av om införandet av anonyma vittnen verkligen skulle vara lämpligt och i linje med de grundläggande rättsprinciperna. Den slutliga diskussionen framhåller att anonyma vittnen inte är en lämplig åtgärd med hänsyn till rättssäkerheten och effektiviteten av en eventuell reglering. Frågeställningarna besvaras med hjälp av rättsdogmatisk och rättsanalytisk metod.

Förkortningar

Dir.	Kommittédirektiv
ECHR	European Convention on Human Rights
EKMR	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna
Europadomstolen	Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna
NOU	Noregs offentlege utgreiingar (Norges offentliga utredningar)
RB	Rättegångsbalken
SOU	Statens offentliga utredningar

1 Inledning

1.1 Bakgrund

En het debatt kring gängkriminalitet pågår just nu i Sverige. 2022 skedde totalt 391 skjutningar¹ vilket är en ökning med drygt 100 stycken på bara fem år.² Detta har skapat mycket diskussion. Debatten är politisk och det kan vi se tydligt i Tidöavtalet, en överenskommelse mellan 2022:s nya högerregeringen och Sverigedemokraterna, där kriminaliteten har fått stor betydelse och uppmärksamhet. Målet för samarbetspartierna är att bland annat att bekämpa den organiserade brottsligheten, öka tryggheten och att fler brott utreds och leder till lagföring.³ En av reformerna som ska genomföras, enligt Tidöavtalet, är införandet av ett system med anonyma vittnen.⁴

Ett anonymt vittne är ett vittne vars identitet är okänd för den misstänkte eller tilltalade.⁵ I dagsläget finns det i Sverige ingen möjlighet för ett vittne att lämna uppgifter anonymt under en rättegång med undantag för personer som har kvalificerad skyddsidentitet.⁶ Möjlighet för att vittna anonymt under vissa förutsättningar finns exempelvis i både Norge och Danmark. En utredning om att införa anonyma vittnen i Sverige är pågående. Det finns dock flera möjliga problem med att införa anonyma vittnen. Anonyma vittnen kan ge upphov till rättssäkerhetsproblem, det kan finnas risk för falska anklagelser samt att det finns svårigheter gällande kontradiktionen. Med andra ord är det inte helt lätt att få till ett system med anonyma vittnen på ett rättssäkert sätt. Frågan är om det är möjligt för Sverige att införa ett system med anonyma vittnen utan att rucka på några av våra viktigaste rättsliga principer.

Enligt artikel 6.3 (d) i Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna (EKMR) har den anklagade rätt att konfrontera och förhöra vittnen som företräder åklagarsidan. Kontradiktion, eller möjligheten att

¹ Polismyndigheten, 2022, Bekräftade skjutningar per region och månad.

² Polismyndigheten, 2017, Bekräftade skjutningar per region och månad.

³ Tidöavtalet, s. 18.

⁴ Ibid, s. 20.

⁵ Dir. 2022:141, s. 2.

⁶ 36 kap. 10 § rättegångsbalken.

motsätta sig och bemöta anklagelser och bevis, är en grundläggande princip inom rättssäkerhet. Går det att använda sig av anonyma vittnen och fortfarande följa denna viktiga princip?

1.2 Syfte och frågeställningar

Uppsatsen är ämnad att utreda möjligheterna att införa anonyma vittnen i Sverige med avseende på rättssäkerheten och kontradiktionen, med syfte att bedöma om anonyma vittnen kan vara en lämplig åtgärd för att skydda vittnets säkerhet och fortfarande säkerställa rättvisa rättegångar. Uppsatsen ska även utreda Sveriges möjligheter att införa sådana åtgärder med hänsyn till att det finns möjlighet att vittna anonymt i andra länder, med fokus på Danmark och Norge.

För att uppnå uppsatsen syfte kommer följande frågeställningar besvaras.

- Vilka är de eventuella effekterna av att använda anonyma vittnen i rättsprocessen i Sverige?
- Hur påverkar användningen av anonyma vittnen rättssäkerheten och kontradiktionen i enlighet med artikel 6.3 (d) i EKMR?
- Vilka erfarenheter och lärdomar kan dras från andra länder som har infört anonyma vittnen, och hur kan dessa erfarenheter användas som vägledning för att bedöma lämpligheten att införa sådana åtgärder i Sverige?

1.3 Avgränsningar

För att belysa avvägningen mellan rättssäkerhet och kontradiktion i samband med anonyma vittnen, har vissa avgränsningar gjorts i uppsatsen. Uppsatsen kommer inte behandla exakt hur en reglering av anonyma vittnen kan utformas. Istället kommer fokus ligga på att belysa konflikten mellan rättssäkerhet samt den tilltalades rätt till en rättvis rättegång och ett eventuellt införande av anonyma vittnen. Endast vittnesmål i straffprocessen kommer att behandlas. Detta val görs eftersom uppsatsen främst fokuserar på effekten

av anonyma vittnen för lagföring av gängkriminalitet. Reglerna om kvalificerad skyddsidentitet kommer tas upp men inte vidare behandlas. Eftersom införandet av anonyma vittnen inte riktar sig mot dessa situationer bedöms de inte vara relevanta för uppsatsens syfte och frågeställningar. Uppsatsen kommer endast att behandla möjligheten att avlägga anonyma vittnesmål under själva rättegången och kommer inte att beröra reglerna för anonyma vittnen under förundersökningsstadiet. Denna avgränsning görs på grund av uppsatsens begränsade omfång och för att fokusera på situationer där rättssäkerheten och rätten till en rättvis rättegång samt lagföring sätts på sin spets.

1.4 Metod

Uppsatsen undersöker regleringen kring anonyma vittnen och deras förhållande till rättssäkerheten och kontradiktionen genom tillämpning av den rättsdogmatiska metoden. Den rättsdogmatiska metoden syftar traditionellt till att fastställa gällande rätt genom användning av rättskällor som lagstiftning, rättspraxis, lagförarbeten och doktrin.⁷ Dessa rättskällor används för att fastställa befintliga regler kring anonyma vittnen och rättsliga principer i straffprocessen.

Lagstiftningen används för att identifiera nuvarande regler och möjligheter när det gäller anonyma vittnen och för att förstå den generella regleringen inom straffprocessen. Praxis från Europadomstolen studeras för att fastställa vilka krav som ställs på användningen av anonyma vittnen enligt EKMR. Eftersom kraven inte uttryckligen framgår av artiklarna i EKMR behövs praxisundersökning.

Lagförarbeten används för att förstå hur anonyma vittnen kan påverka rättssäkerheten och vilka överväganden som har gjorts i frågan. Doktrin används för att klargöra innebörden av begrepp och principer.

Uppsatsens syfte är att belysa och diskutera konflikten mellan rättssäkerheten och regleringen av anonyma vittnen. För att analysera denna konflikt används

⁷ Nääv och Zamboni (2018), s. 21.

även den rättsanalytiska metoden, vilken ger utrymme åt egna värderingar och friare analys.⁸

1.5 Material och forskningsläge

Denna uppsats bygger överlag på nuvarande bestämmelser och principer i rättegångsbalken (RB) samt artikel 6 EKMR. Utöver detta har Danmarks och Norges straff- och rättsprocesslagar använts samt förarbeten från både Sverige och Norge. Doktrin har använts för att klargöra rättsliga principer.

Uppsatsen använder sig även av rättsfall från Europadomstolen angående anonyma vittnen. Dessa rättsfall har valts ut då de har aktualiserat artikel 6 och framförallt artikel 6.3 (d) EKMR. Även en rekommendation av Europarådet har använts för att klargöra deras ställning i frågan.

Angående forskningsläget för anonyma vittnen är det begränsat i Sverige. Uppsatsen kommer därmed använda sig av två svenska statliga utredningar, en från 2004 och en från 2021. En ny statlig utredning avseende anonyma vittnen ska presenteras i oktober 2023.

Tidöavtalet används i uppsatsen i syfte att belysa den pågående debatten på området. Även artiklar där olika rättsliga personer framför sin åsikt har använts för samma syfte.

1.6 Disposition

Uppsatsen består av totalt sex kapitel. *Kapitel två* innehåller en redogörelse av gällande svensk rätt och rättsliga principer som är viktiga för läsaren att ha med sig i resterande uppsats. *Kapitel tre* tar upp rätten till en rättvis rättegång enligt EKMR samt praxis från Europadomstolen gällande anonyma vittnen och även Europarådets rekommendationer på området. *Kapitel fyra* förklarar hur anonyma vittnen regleras i Danmark och Norge. *Kapitel fem* innehåller en redogörelse av vad som står i Tidöavtalet gällande anonyma vittnen samt utredningar som gjorts kring att införa anonyma vittnen. Kapitellet tar även upp

⁸ Sandgren (2021), s. 52–54.

den debatt som finns på området och därmed fördelar och nackdelar med införandet. *Kapitel sex* innehåller den slutliga diskussionen där slutsatser av tidigare text dras samt besvarande av uppsatsens frågeställningar.

2 Gällande svensk rätt och rättsliga principer

2.1 Bevisning

Enligt 35 kap. 1 § RB ska rätten, efter en samvetsgrann prövning av allt som förekommit, avgöra vad som i målet är bevisat. Här lagfästs principen om den fria bevisprövningen, vilken dels täcker principen om fri bevisföring och dels principen om fri bevisvärdering.⁹

2.1.1 Fri bevisföring

Fri bevisföring innebär att parterna i en rättegång får åberopa all bevisning som de kan få fram och att alla bevismedel är tillåtna. Fri bevisföring innebär därför att bevisningen inte är begränsad till de bevis som har lagts fram aktivt av en part. Detta innebär också att passivt agerande eller tystnad från en part under rättsprocessen kan användas som bevisning om det anses vara relevant för avgörandet i målet.¹⁰ Vid bevisföringen finns det en del olika principer som ska beaktas. Bland annat ska domen grundas på vad som förekommit vid huvudförhandlingen enligt 17 kap. 2 § RB och 30 kap. 2 § RB. Detta är den så kallade omedelbarhetsprincipen.¹¹ Något som däremot måste tas hänsyn till vid bevisomedelbarheten är principen om det bästa bevismaterialet vilket understryks i 35 kap. 8 § RB.¹² Innebörden av det bästa bevismaterialet kan beskrivas som att om det finns flera olika typer av bevis som kan användas för att styrka eller motbevisa ett påstående, så bör domstolen välja det bevis som anses mest tillförlitligt och relevant. Principen om det bästa bevismaterialet syftar till att säkerställa rättvisa och korrekta domar genom att använda de mest tillförlitliga bevisen i rättegången.¹³

⁹ Ekelöf och Boman (2002), s. 20.

¹⁰ Ibid, s. 35.

¹¹ Ibid, s. 21.

¹² Ibid, s. 28.

¹³ Ibid, s. 27.

2.1.2 Fri bevisvärdering

Principen om fri bevisvärdering är en av de grundläggande principerna inom rättsväsendet och är centralt för en rättssäker och rättvis process. I Sverige är denna princip som tidigare nämnt stadgad i rättegångsbalken och innebär att domstolen har befogenhet att självständigt bedöma vilka bevis som ska läggas fram och hur de ska värderas. Domstolen är inte bunden av några formella bevisregler utan kan själv avgöra vad som är relevanta bevis och hur de ska tolkas.

Denna princip är avgörande för att säkerställa rättvisa beslut och att varje enskilt fall bedöms utifrån dess unika omständigheter. Genom att ha frihet att bedöma bevisningen, kan domstolen ta hänsyn till exempelvis vittnens trovärdighet och tillförlitlighet, och väga samman all bevisning på det sätt som anses lämpligt.¹⁴

2.2 Vittnen

2.2.1 Allmän vittnesplikt

I Sverige har vi allmän vittnesplikt. Denna plikt är en rättslig skyldighet för alla medborgare att inställa sig som vittne vid en rättegång eller annan rättslig process. Vittnesplikten är en grundläggande del av rättssäkerheten i Sverige och syftar till att säkerställa en rättvis rättegång och att sanningen kommer fram.

Enligt svensk rätt är den allmänna vittnesplikten en absolut skyldighet och gäller oavsett om man är direkt inblandad i ärendet eller inte. Det innebär att man som vittne är skyldig att lämna uppgifter om vad man vet eller har sett i samband med det ärende som behandlas. Om man vägrar att vittna kan man åtalas och dömas till böter eller fängelse.

Det finns dock vissa undantag från den allmänna vittnesplikten. Enligt rättegångsbalken kan en person som är släkt eller närstående till den som är

¹⁴ Dahlman (2018), s. 59.

åtalad eller till offret har rätt till vittnesvägran. Detta gäller bland annat för makar, samboende, föräldrar, syskon och barn.¹⁵

2.2.2 Vittnen som bevis

Under huvudförhandlingen i brottmål hålls förhör med olika personer, bland annat vittnen. Domstolen måste då bedöma hur tillförlitliga dessa vittnen är samt uppgifterna de lämnar. Det finns ingen pålitlig metod för att avgöra vilka vittnen som man bör lita på och vilka man inte bör lita på. Det finns vissa indikatorer som kan vara till hjälp, med dessa har svag beviskraft. Tyvärr använder ibland domstolar faktorer som inte har någon beviskraft alls, trots att psykologisk forskning har visat detta.¹⁶ Enligt forskning är sannolikheten för att ett utpekande är felaktigt beaktansvärt, vilket i sin tur gör att ett utpekande inte har särskilt stor beviskraft.¹⁷ Vid en undersökning gjord av den amerikanske processrättsforskaren Brandon Garrett konstaterades att den vanligaste orsaken till att någon oskyldigt dömts var att domstolen satt sin tilltro till ett utpekande som visades vara felaktigt.¹⁸

Det är möjligt att ifrågasätta till vilken grad man kan lita på vittnets självskattade konfidensnivå, det vill säga deras upplevda säkerhet när de identifierar en misstänkt, som bevis i en rättegång. Detta beror på att det finns en begränsad korrelation mellan vittnets konfidens och sanningshalten i deras utsaga, vilket indikerar att hög konfidens inte nödvändigtvis innebär hög riktighet. Därför kan det vara svårt att tilldela ett högt bevisvärde till enbart vittnets konfidensnivå när det gäller att fastställa en persons skuld eller oskuld.¹⁹

2.3 Kontradiktion

Den kontradiktoriska principen är en av de mest fundamentala principerna inom processrätten. Principen innebär att det i en rättegång eller annan rättslig process ska finnas två eller flera parter som står emot varandra och lägger

¹⁵ 36 kap. 3 § rättegångsbalken.

¹⁶ Dahlman (2018), s. 240.

¹⁷ Ibid, s. 249.

¹⁸ Ibid, s. 251.

¹⁹ Ibid, s. 252.

fram fakta och argumenterar mot varandra. Domstolen eller den beslutsfattande myndigheten ska inte vara en av dessa argumenterande parter. Istället ska domstolen vara en neutral och opartisk tredje part som lyssnar till vad parterna har att säga, alternativt läsa vad de skrivit, och fattar sitt beslut på grundval av detta. Det ska dock läggas till att domstolen inte är helt passiv utan har en processledande roll.

Vidare innebär den kontradiktoriska principen också att båda eller alla parter ska få komma till tals på lika villkor i processen. Detta innebär att alla parter ska ha rätt att få ta del av och bemöta motpartens argument och bevisning. Principen syftar till att säkerställa att båda eller alla sidor i processen får en rättvis chans att framföra sin version av saken och att styrka sina påståenden.²⁰

Den kontradiktoriska principen är en central del av rättssäkerheten och rättvisan i rättsprocesser. Den garanterar att båda eller alla sidor i processen får möjlighet att påverka och påvisa sanningen. En domstols avgörande som är till nackdel för en part utan att denne part har fått möjlighet att framföra sina argument utgör en kränkning av artikel 6.1 EKMR.²¹

²⁰ Mellqvist och Lindh (2020), s. 35 f.

²¹ Danelius m.fl. (2023), s. 323.

3 Europakonventionen

Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna (EKMR) är Europarådets konvention om mänskliga rättigheter. Konventionen är inkorporerad i svensk lag sedan 1995. I 2 kap. 19 § RF stadgas det att lag eller annan föreskrift inte får meddelas i strid med Sveriges åtaganden på grund av Europakonventionen. Vid ett eventuellt införande av anonyma vittnen aktualiseras artikel 6 EKMR.

3.1 Artikel 6 EKMR

Artikel 6 EKMR garanterar rätten till en rättvis rättegång och i artikel 6.3 stadgas de minimirättigheter som är den anklagade i brottmål har.

Enligt Europakonventionens artikel 6.3 (d) har den anklagade rätt att, antingen personligen eller genom sin försvarsadvokat, förhöra vittnen som åberopas mot denna på lika villkor som åklagaren. I brottmål är den tilltalades rättigheter av avgörande betydelse, och artikel 6.3 (d) EKMR stadgar att den tilltalade ska behandlas på samma villkor som åklagaren när det gäller att åberopa bevisning i målet. Detta innebär att den tilltalade inte får ställas i en sämre position än åklagaren när det gäller rätten att presentera bevis i rättegången. Bestämmelsen bekräftar därmed den grundläggande principen om likhet inför lagen och strävar efter att säkerställa en rättvis rättegång för alla parter i en straffrättslig process.²² Den tilltalade har också, som nämnts ovan, rätt att ifrågasätta den muntliga bevisningen som åberopas av åklagaren. Detta gör att den tilltalade får ställa frågor till vittnen och andra personer som vittnar muntligt för att få fram ytterligare information och för att påvisa svagheter i deras vittnesmål. Som regel får domstolen inte grundlägga sitt avgörande på muntliga vittnesmål som den tilltalade inte har haft möjlighet att förhöra.²³

²² Danelius m.fl. (2023), s. 321 f.

²³ Ibid, s. 330.

3.2 Europadomstolens praxis

Europadomstolen har vid flera tillfällen behandlat frågan om anonyma vittnen utgör en kränkning av artikel 6 EKMR. I vissa fall har användningen av anonyma vittnen stridit mot rätten till en rättvis rättegång, i andra fall har användningen ansetts vara okej.

3.2.1 Kostovski mot Nederländerna

I målet Kostovski mot Nederländerna, blev Kostovski dömd för bankrån baserat på uppgifter som två personer hade lämnat till polisen. Kostovski visste inte vem dessa personer var och de hördes inte under rättegången. Vittnena var anonyma med hänvisning till att de var rädda för att utsättas för repressalier, vilket hindrade försvaret från att ställa frågor till dem. Eftersom vittnenas identitet aldrig avslöjades, ifrågasatte Europadomstolen deras trovärdighet.²⁴ Rätten ansåg att Kostovski inte hade fått rätten till en rättvis rättegång eller rätten till kontradiktion med tanke på att han inte fått en tillräcklig och tillfredställande möjlighet att ifrågasätta vittnesmålet. Europadomstolen bedömde därmed att detta utgjorde brott mot artikel 6.1 och 6.3 (d) EKMR.²⁵

3.2.2 Windisch mot Österrike

I målet Windisch mot Österrike dömdes Windisch för inbrott baserat på uppgifter som två anonyma vittnen lämnat till polisen. Dessa två vittnen var det enda som kunde binda Windisch till brottsplatsen och försvaret hade begärt att få förhöra vittnena i rätten, men detta avslogs. Istället hölls förhör med de polismän som hade mottagit information från vittnena. Windisch kunde inte anses ha fått en rättvis rättegång och domstolen ansåg att en kränkning av artikel 6.1 och 6.3 (d) förelåg.²⁶

3.2.3 Doorson mot Nederländerna

²⁴ Kostovski v. the Netherlands, para. 10-19.

²⁵ Ibid, para. 37-43.

²⁶ Windisch v. Austria, para. 8-14 & 32.

I målet Doorson mot Nederländerna, blev Doorson anklagad för narkotikabrott. En betydande, men inte all, del av bevisningen bestod av två personer som identifierat Doorson som narkotikahandlare. Likt ovan var dessa två vittnen i behov av anonymitet för att inte utsättas för repressalier. Försvaret fick möjlighet att ställa frågor till vittnena utan att veta om deras identitet. Identiteten avslöjades inte heller senare under rättegången.²⁷ På grund av omständigheterna ansågs domen inte stå i strid med artikel 6 och 6.3 (d) EKMR.

Domstolen menar att artikel 6 EKMR inte uttryckligen tar hänsyn till vittnens intressen när de ska höras i mål men att intressen som kan hänföras till artikel 8 EKMR, samt vittnets rätt till liv, frihet och personliga säkerhet ska tas hänsyn till. Principerna för en rättvis rättegång kräver en avvägning av försvarets intressen mot intressena hos vittnen och målsäganden att avge utsagor.²⁸

3.3 Europarådets rekommendationer

Den 10 september 1997 antog Europarådets ministerkommitté rekommendationen No. R (97) 13 om hot mot vittnen och den tilltalades rätt till försvar. I sin rekommendation framhåller ministerrådet först och främst att det föreligger en ökad hotbild mot vittnen i situationer där brott begås inom familjen eller i samband med organiserad brottslighet. Det åligger varje medlemsstat att vidta nödvändiga åtgärder för att garantera ett effektivt skydd för vittnen. Rådet anser att detta är av yttersta vikt då vittnets roll i brottmålsprocessen ofta är avgörande. Med tanke på att det råder allmän vittnesplikt, vilket innebär att vittnen fullgör sin skyldighet, är det särskilt betydelsefullt att säkerställa en adekvat skyddsnivå för vittnen. Det åvilar därmed staten att vidta åtgärder för att förhindra att vittnen utsätts för brott.

Rekommendationen om anonyma vittnen grundas på Europadomstolens praxis. Europarådet betonar att möjligheten att vittna anonymt bör betraktas som en ovanlig åtgärd som endast ska tillämpas i undantagsfall. För att bevilja

²⁷ Doorson v. the Netherlands, para. 11–20.

²⁸ Ibid, para. 70.

anonymitet bör varje enskilt fall genomgå en rättslig prövning där den tilltalade ges möjlighet att ifrågasätta behovet av anonymitet. Domstolen bör enbart bevilja anonymitet om det råder en allvarlig hotbild som utgör fara för vittnets liv och hälsa. Dessutom kräver rekommendationen att vittnesmålet är av avgörande betydelse för ärendet och att vittnet anses vara trovärdigt. Europarådet, i likhet med Europadomstolen, framhåller att domstolsavgöranden inte får baseras huvudsakligen eller enbart på bevisning där uppgiftslämnaren är anonym.

4 Anonyma vittnen i utländsk rätt

Möjligheten att använda anonyma vittnen finns redan i flera andra länder, bland annat i Norge, Danmark, Finland och Nederländerna. Alltså i länder som liknar Sverige på flera olika sätt. Sverige är i själva verket ett av få länder i Europa som inte har någon möjlighet att garantera att vittne anonymitet.²⁹

4.1 Danmark

Initialt var användningen av anonyma vittnen inte reglerad enligt dansk lag. I ett uppmärksammat rättsfall från 1983 vid Danmarks högsta domstol, Højesteret, bedömde domstolen att det var tillåtet med anonyma vittnen under vissa omständigheter. Detta ledde till en reaktion från folketinget, som beslutade att genomföra en lagändring som specifikt förbjöd användning av anonyma vittnen.³⁰ År 2002 infördes det dock en möjlighet att vittna anonymt efter ett antal uppmärksammade fall där personer vägrat vittna med anledning av rädsla för repressalier.³¹

Där det finns behov av särskild hänsyn i samband med sammanträde av ett vittne i ett brottmål ska polisen eller åklagarmyndigheten underrätta rätten om detta enligt 193 § rettsplejeloven (danska rättsprocesslagen). Enligt 856 § rettsplejeloven finns möjligheten för rätten att besluta att den tilltalade ska lämna rättssalen medans ett vittne förhörs. Rätten får även, om det kan antas sakna betydelse för svarandens försvar, besluta att vittnets hemvist, namn och tjänst inte får röjas för den tilltalade om det med hänsyn till vittnets säkerhet är nödvändigt. Anonyma vittnen är dock bara tillåtet undantagsvis i Danmark. För att det ska vara tillåtet att hålla ett vittne anonymt ska det vara utan betydelse för den tilltalades försvar.³²

²⁹ Justitiedepartementet (2022).

³⁰ Vestergaard (2018), s. 207 f.

³¹ Smith (2003), s. 136 f.

³² SOU 2004:1, s. 98 f.

4.2 Norge

Sedan 2001 finns möjligheten för vittnen att vara anonyma i norsk domstol enligt 130 a § straffprocessloven (norska straffprocesslagen). Bestämmelsen stadgar att rätten får efter yrkande av åklagaren genom förordnande besluta om anonymt vittnesmål, när det om vittnets identitet blir känd, kan föreligga fara. Detta gäller mål som är särskilt allvarliga. Vidare förklarar bestämmelsen att anonymt vittnesmål endast får användas om det är strikt nödvändigt och inte medför några olägenheter för försvaret. Uppgifter om vittnets identitet ska lämnas till domare, åklagare, försvarare och advokater, dock inte till försvararen om denne motsätter sig detta.

Trots att bestämmelsen om anonyma vittnen infördes i Norge för över 20 år sedan har det inte utvecklats mycket praxis på området än. 2009 presenterades en statlig utredning som konstaterade att inga åtgärder hade vidtagits för att samla in statistik om användningen av systemet. Ingen rapport om överdriven användning av systemet hade kommit in i alla fall. Tre tingsrätter blev ombudda att anmäla om de någon gång under perioden 2008–2009 hade fattat beslut om ”anonym vitneførsel” men ingen anmälan inkom till utredningen. Med hänsyn till frånvaron av beslut från tingsrätterna, tillsammans med att ingen rapport inkommit om överdriven användningen, drog utredningen slutsatsen att systemet inte överanvänts.³³ I en artikel publicerad av Svenska Dagbladet 2019 står det att Stein Vale, åklagare vid Oslo statsadvokatembeter, känner till två fall där poliser vittnat anonymt. Han berättar även att han själv drivit ett fall där en kvinna som vittnade satt i ett annat rum under förhandlingen, så att rätten bara hörde hennes röst, då hon inte ville uppge sin identitet på grund av rädsla för repressalier.³⁴

³³ NOU 2009:15, s. 327 f.

³⁴ Nekham (2019).

5 Införa anonyma vittnen i svensk rätt

5.1 Tidöavtalet

Den nya regeringen tog över hösten 2022. Som en konsekvens av detta tog samarbetspartierna Sverigedemokraterna, Moderaterna, Krisdemokraterna och Liberalerna fram Tidöavtalet. Syftet med avtalet är att genomföra reformer för att lösa samhällsproblem i Sverige, bland annat inom kriminalitet.³⁵

Målet är att öka tryggheten, förebygga att fler unga dras in i kriminalitet, att fler brott utreds och leder till lagföring, att bekämpa den grova organiserade brottsligheten, att brottsoffren får ökad upprättelse samt att straffen blir mer rättvisa.³⁶

En av reformerna som ska införas, enligt Tidöavtalet, är ett system med anonyma vittnen.³⁷

5.2 Utredning om anonyma vittnen

Den 19 december 2022 beslutades det vid ett regeringssammanträde att en särskild utredare, bland annat, ska föreslå ett system med anonyma vittnen. I Kommittédirektivet 2022:141 förklaras det att gängkriminaliteten har ökat kraftigt och att det finns en bred tystnadskultur runt de kriminella nätverken. Justitiedepartementet skriver vidare att en konsekvens av att personer som bevitnar brott inte vill lämna uppgifter är att brottsutredningar måste läggas ned och att gärningsmän går fria. Ett bättre skydd för vittnen krävs för att tystnadskulturen ska brytas. Direktivet tar dock upp att ett eventuellt system med anonyma vittnen berör viktiga rättsstatliga principer så som nämns ovan. Enligt direktivet ska utredaren

Bedöma under vilka förutsättningar och former det bör vara möjligt för ett vittne att lämna uppgifter anonymt under

³⁵ Tidöavtalet, s. 2.

³⁶ Ibid, s. 18.

³⁷ Ibid, s. 20.

förundersökningen och i domstol, ta ställning till vem som ska få åberopa ett anonymt vittne och mot vilka anonymiteten ska gälla, och ta ställning till hur den som är misstänkt eller tilltalad för ett brott ska kunna garanteras en rättvis rättegång trots en möjlighet till anonyma vittnesmål.³⁸

Utredaren ska vara klar med uppdraget att föreslå ett system med anonyma vittnen senast 2 oktober 2023.

5.3 Tidigare utredning

Ovan nämnda direktiv är inte första gången som frågan om anonyma vittnen ska införas har behandlats. Frågan har tagits upp vid flera tidigare tillfällen, bland annat i betänkandet En stärkt rättsprocess och ökad lagföring (SOU 2021:35). Dock har verken denna utredning eller tidigare försök att införa anonyma vittnen inte lett till någon lagändring på området.

5.4 Debatt

Sedan gängkriminaliteten har blivit ett större samhällsproblem i Sverige har frågan kring anonyma vittnen tagits upp allt oftare. En del är för ett system med anonyma vittnen, medan andra är emot. Detta kan vi se bland våra partier såväl som åklagare och advokater.

Riksdagen ställde sig bakom det som anfördes om anonyma vittnen i motion till riksdagen 2021/22:576 av moderaten Jan Ericsson. Motiveringen för detta var den utbredda tystnadskulturen inom gängkriminaliteten som gör att färre vågar vittna på grund av rädsla. I motiveringen framgår dock att anonyma vittnen ska användas i undantagsfall och i samband med rättegångar som rör mycket grov kriminalitet. Det nämns även att ett anonymt vittne inte ska vara det som leder till en fällande dom utan en kompletterande bevisning.

I en artikel skriven av Petter Svensson, jurist och nyhetschef på Karnov Group, ställs två olika åsikter om anonyma vittnen mot varandra. Sven-Erik Alhem är före detta överåklagare och sitter idag som förbundsordförande i

³⁸ Dir. 2022:141, s. 6.

Brottsofferjouren. Alhem är en av dem som är för ett system med anonyma vittnen och menar att ett sätt att minska gängkriminaliteten är att få fler personer att våga vittna, vilket man då skulle kunna göra anonymt. Vidare förklarar Alhem att det idag inte finns någon garanti för ett vittne att vara skyddat av staten. Alhem menar dock på att anonyma vittnen ska användas mycket restriktivt och försiktigt.

På andra sidan av debatten står bland annat advokatsamfundets ordförande Anne Ramberg. Enligt Ramberg innebär anonyma vittnen ett sänkt beviskrav och därmed ett avsteg från rättssäkerheten. Ramberg tar som argument upp rättssäkerhetsprinciper så som att den tilltalade måste få veta vem som vittnar mot denne för att kunna ha korsförhör samt bedöma tillförlitligheten. Ramberg menar även på att man inte kan argumentera för att vi ska införa anonyma vittnen samtidigt som man säger att det beviset inte får ligga till grund för en fällande dom, då finns det ingen effektivitet eller mening med systemet. Anne Ramberg förespråkar att man istället för anonyma vittnen ska försöka bygga upp förtroendet till rättsvårdande myndigheter, framförallt genom fler målsägarbiträden och ett ökat vittnesskydd.³⁹

³⁹ Svensson (2018).

6 Diskussion

I dagsläget är anonyma vittnesmål inte tillåtna i Sverige. Med den nya regeringen ser det ut att vara på väg mot en förändring. Dock finns det en mängd principer att ta hänsyn till såsom kontradiktionsprincipen, principen om fri bevisvärdering och bevisföring samt rätten till en rättvis rättegång i EKMR.

6.1 Behov av stärkt vittnesskydd

Det råder inget tvivel om att skyddet för vittnen behöver stärkas. Uppfattningen är att rättsväsendet inte kan skydda vittnen och därmed är det många som önskar att de kunde vittna anonymt.⁴⁰ Det framgår dock av Brottsförebyggande rådets (Brå) forskning att det inte är särskilt vanligt att det förekommer otillåtna påverkans försök eller direkta hot mot vittnen. Trots detta kan det självklart vara mycket påfrestande att vittna när det handlar om allvarliga brott som är kopplade till kriminella nätverk och därmed finns det anledning att stärka skyddet för vittnen.⁴¹

Oavsett vilken sida du står på angående debatten om anonyma vittnen verkar ett stärkt vittnesskydd vara behövligt. Behovet av vittnesskydd nämns bland annat i Motion 2021/22:576, tas upp av både Sven-Erik Alhem och Anne Ramberg⁴² samt stöds av alla riksdagspartier. Dock står inte alla bakom att anonyma vittnen är lösningen på problemet.

6.2 Anonyma vittnen mot rättssäkerheten

Införandet av anonyma vittnen ställer till en del problem när det kommer till rättssäkerheten. Ett ledande argument mot att införa anonyma vittnen är den tilltalades rättigheter. Artikel 6 och framförallt artikel 6.3 EKMR stadgar de rättigheter som en individ har vid en rättegång. En av våra viktigaste rättsliga

⁴⁰ SOU 2021:35, s. 84.

⁴¹ Ibid, s. 25.

⁴² Svensson (2018).

principer är kontradiktionsprincipen. Kontradiktion innebär bland annat att det vid en rättegång ska finnas två likställda parter. I ett fall där en part använder sig av ett vittne vars identitet är anonym är parterna inte likställda. Som regel har den tilltalade rätt att ställa frågor till vittnen och domstolen får inte grundlägga sitt avgörande på muntliga vittnesmål som den tilltalade inte har haft möjlighet att förhöra. Det kan dock konstateras att verken Europakonventionen eller Europadomstolen hindrar Sverige att införa ett system med anonyma vittnen. Det framgår av Europadomstolens praxis och av Europarådets rekommendationer att anonyma vittnen bör ses som en ovanlig åtgärd och den tilltalade ska alltid få tillfälle att ifrågasätta behovet av anonymitet. För att domstolen ska bevilja anonymitet av ett vittne ska vittnesmålet vara nödvändigt för ärendet och hotbilden av vittnet ska vara så pass allvarligt att det kan riskera vittnets liv och hälsa.

En grundläggande princip är att den som är tilltalad för ett brott också har rätt att ta del av informationen som ligger till grund för anklagelsen för att kunna bemöta den och försvara sig. Justitieråd i Högsta Domstolen Stefan Johansson förklarar att när ett vittne är anonymt kan den tilltalade inte veta huruvida vittnet har dålig agenda, om vittnet har personliga motiv eller om det föreligger andra omständigheter som kan ifrågasätta vittnets trovärdighet eller tillförlitlighet.⁴³

Ett argument för att införa anonyma vittnen är att det är av intresse för rättsstaten att skydda vittnen från hot mot liv och hälsa och vidta åtgärder mot tystnadskultur och allvarlig brottslighet. Det skulle vara ett sätt att skapa tilltro till rättsväsendets handlingsförmåga att skydda oss. Emellertid anser jag att statens misslyckande att skydda vittnen inte ska bekosta den tilltalades rätt till en rättvis rättegång. Som nämnt ovan uttrycker Europadomstolen att det är nödvändigt att göra en avvägning mellan försvarets och vittnets rättigheter enligt artikel 6 EKMR.

Vittnen har redan låg beviskraft då det inte finns någon metod för att avgöra om ett vittne är tillförlitligt eller ej. Ett anonymt vittne får ännu lägre

⁴³ Wahlberg (2021).

bevisvärde eftersom försvaret inte har de vanliga kontrollmöjligheterna. Därför är det väldigt viktigt, som även Europadomstolen och Europarådet uttryckt, att en dom inte grundas enbart på ett anonymt vittnesmål samt att det är strikt nödvändigt för processen.

6.3 Effektiviteten av införandet av anonyma vittnen

Med hänsyn till den stora problematiken som uppstår vid införande och användning av anonyma vittnen kan man fråga sig hur effektiv regleringen kommer vara och vilken skillnad den skulle göra. I de flesta länderna i EU finns möjligheten att vittna anonymt men möjligheten har använts väldigt sällan. I exempelvis Norge har anonyma vittnen varit tillåtet sedan 2001 men det finns väldigt få tillfällen då bestämmelsen tillämpats. När anonyma vittnen väl har tillämpats har det varit för poliser. I Sverige finns det i själva verket redan en möjlighet för poliser att vittna anonymt genom bestämmelsen om kvalificerade skyddsidentiteter i 36 kap. 10 § RB. Utifrån hur sällan anonyma vittnen har använts i andra länder bör vi fråga oss om det är lämpligt att införa en möjlighet att vittna anonymt i Sverige när det samtidigt ruckar på våra mest fundamentala principer och när bestämmelsen knappt kommer användas.

6.4 Avslutande kommentar

I slutändan är användningen av anonyma vittnen en avvägning mellan att skydda vittnens säkerhet och rätt till anonymitet å ena sidan, och den tilltalades rätt till en rättvis rättegång, inklusive rätten till konfrontation och effektivt försvar, å andra sidan. Det kan konstateras att det finns möjlighet att införa ett system med anonyma vittnen enligt Europadomstolen men det ska i sådana fall tillämpas högst restriktivt och i undantagsfall när det verkligen är nödvändigt. De eventuella effekterna med att använda anonyma vittnen i rättsprocessen i Sverige är att det kan ge ett ökat skydd för vittnen som hotas av allvarlig brottslighet och kriminella nätverk. Samtidigt medför införandet av anonyma vittnen utmaningar för den tilltalades rättigheter, såsom

svårigheter att bedöma vittnets trovärdighet och att kunna utöva ett adekvat försvar. Erfarenheterna som kan dras från Danmark och Norges bestämmelser om anonyma vittnen är att möjligheten används sällan och främst av poliser, vilket redan är möjligt i Sverige. Med tanke på ovan nämnda anser jag inte att anonyma vittnen är lösningen på gängkriminaliteten och jag anser även att det inte är nödvändigt att införa en sådan kontroversiell och oanvändbar bestämmelse när det kan vara på bekostnad av våra rättsliga principer som garanterar rättssäkerhet.

Det är ett komplext ämne som, enligt min mening, kräver ytterligare och grundligare utredning och undersökning. Med tanke på denna uppsats omfång och avgränsningar finns inte möjligheten för den sortens utredning och jag vill därmed hänvisa vidare, vid intresse, till ytterligare utredningar och uppsatser.

Källförteckning

Offentligt tryck

Författningar

Europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna

Rättegångsbalken

Kommittédirektiv

Direktiv 2022:141. *Anonyma vittnen.*

Utredningsbetänkanden

SOU 2004:1 Ett nationellt program om personsäkerhet.

SOU 2021:35 En stärkt rättsprocess och ökad lagföring.

NOU 2009:15 Dold information – öppen kontroll.

Rättsfall

Europeiska domstolen

Doorson v. the Netherlands, no. 20524/92, 26 March 1996.

Kostovski v. the Netherlands, no. 11454/85, 20 November 1989.

Windisch v. Austria, no. 12489/86, 27 September 1990.

Europarådets rekommendationer

Rekommendation No. R (97) 13 om hot mot vittnen och den tilltalades rätt till försvar.

Litteratur

Dahlman, Christian (2018), *Beviskraft: Metod för bevisvärdering i brottmål*, 1 uppl., Nordstedts Juridik, Stockholm.

Danelius, Hans, Danelius, Johan, Bull, Thomas och Cameron, Iain (2023), *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis: En kommentar till*

Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna, 6 uppl., Nordstedts Juridik, Stockholm.

Ekelöf, Per Olof och Boman, Robert (2002), *Rättegång H. 4*, 6 uppl., Norstedts Juridik, Stockholm.

Mellqvist, Mikael och Lindh, Anna-Karin (2020), *Processrätt: Grunderna för domstolsprocessen*, 4 uppl., Iustus, Uppsala.

Nääv, Maria och Zamboni, Mauro (2018), *Juridisk metodlära*, 2 uppl., Studentlitteratur, Lund.

Sandgren, Claes (2021), *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: Ämne, material, metod och argument*, 5 uppl., Nordstedts Juridik, Stockholm.

Smith, Eva (2003), *Straffepoces – Grundläggande regler og principper*, 5 uppl., Thomson, Köpenhamn.

Vestergaard, Jørn. (2018), *Straffepoces – grundtræk af dansk strafferetspleje*, 2 uppl., Gjellerup, Köpenhamn.

Artiklar

Nekham, Erika (2019), *Norge: Anonyma vittnen tillåtet – men ovanligt*, 2019-02-24, Svenska Dagbladet, <https://www.svd.se/a/gPqEIA/norge-anonyma-vittnen-tillatet-men-ovanligt>, hämtad 2023-05-19

Svensson, Petter (2018), *Anonyma vittnen – hot eller möjlighet?*, 2018-06-21, Nordstedts Juridik, <https://www.nj.se/nyheter/anonyma-vittnen-hot-eller-mojlighet>, hämtad 2023-05-16

Wahlberg, Stefan (2021), *”Jag sa nej – anonyma vittnen riskerar att få motsatt effekt”*, 2021-10-29, Dagens Juridik, <https://www.dagensjuridik.se/nyheter/jag-sa-nej-anonyma-vittnen-riskerar-att-fa-motsatt-effekt/>, hämtad 2023-05-19

Övrigt

Justitiedepartementet (2022), *Regeringen utreder system med anonyma vittnen*, 2022-12-20,

<https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2022/12/regeringen-utreder-system-med-anonyma-vittnen/>, hämtad 2023-05-08.

Polismyndigheten, 2022, Bekräftade skjutningar per region och månad, <https://polisen.se/om-polisen/polisens-arbete/sprangningar-och-skjutningar/>, hämtad 2023-04-18.

Polismyndigheten, 2017, Bekräftade skjutningar per region och månad, <https://polisen.se/om-polisen/polisens-arbete/sprangningar-och-skjutningar/>, hämtad 2023-04-18.

”Tidöavtalet: överenskommelse för Sverige”, tillgängligt på <https://www.liberalerna.se/wp-content/uploads/tidoavtalet-overenskommelse-for-sverige-slutlig.pdf>.